

"Bujdosik a kicsi madár..."

- Abkarovits Endre beszélgetése Kóka Rozália bukovinai székely népművésszel -

2004 őszén volt hatvanadik évfordulója annak, hogy a második világháború során a magyar kormány által tervszerűen Bácskába telepített öt bukovinai székely falu lakossága továbbmenekülni kényszerült a közeledő szerb csapatok elől. Bár ez a menekülés a végleges hazaérkezést jelentette magyar földre, még további nehéz évek vártak a bukovinaiakra, mielőtt tényleg otthon érezhették magukat. Napjainkra legnagyobb lélekszámú közösségük Érden alakult ki. Itt működik az Érdi Bukovinai Székely Népdalkör, ennek a népcsoportnak az egyik legismertebb magyarországi kulturális egyesülete. Az együttes alapító tagja és kezdetektől vezetője Kóka Rozália, aki nem csak a népdalkör lelke, hanem szép egyéni előadói pályát is befutott. Az éneklés mellett leginkább a székely és csángó népnyelven előadott meséiről ismert a színpadról. De sokat tesz annak érdekében is, hogy ennek a népcsoportnak a kulturális emlékei az utókor számára is megmaradjanak. Rendszeresen jelennek meg írásai, több kötetnyi mesét gyűjtött már össze és adott ki, s együttesével több lemezen rögzítette a bukovinaiak autentikus énekeit. Amikor az évfordulóról megemlékező egri fellépésük után leültünk beszélgetni, egyaránt kíváncsi voltam a bukovinai székelyek történetére, kultúrájára - amiről tapasztalatom szerint keveset tudunk -, és az ő személyes életútjára.

*

- Azok kedvéért, akik nem sokat hallottak népcsoportja eredetéről, össze tudná foglalni, hogyan kerültek a székelyek Bukovinába, mi jellemezte ottani kultúrájukat, s miért került sor hazatelepítésükre a háború alatt, majd menekülésükre Bácskából 1944-ben?

- Bukovina 1775-ben, Lengyelország első felosztásakor került az osztrák birodalomhoz, amikor még gyéren lakott vidék volt. A bukovinai székelyek az egykori székely határőrvidék népéből, a székelyföldi Csíkszék, Háromszék és Udvarhelyszék falvaiból szakadtak ki a XVIII. században. Mária Terézia uralkodása alatt, 1762-ben a bécsi haditanács az egykori határőrök leszármazottaiból új, osztrák mintájú és osztrák érdekeket szolgáló határőrség szervezését kezdte meg Erdélyben. A szervezés erőszakosan, a székelyek ősi szabadságjogainak semmibevevélével zajlott. A székelyek előbb nagy ellenállást tanúsítottak, majd 1763 decemberében nyílt lázadás tört ki. 1764. január 6-án a felkelők Madéfalvára sereglettek, hogy vízkereszt elmúltával népgyűlést tartsanak, és próbáljanak megegyezni az osztrákokkal. Az osztrák katonaság azonban éjszaka körülvette a falut, és hajnalban ágyútűz zúdított az alvókra. A menekülők közül sokakat lekasaboltak a megvadult katonák. Reggelre kétszáznál többen maradtak holtan a hóban. Akik elfuthattak, fejvesztve menekültek át a Kárpátok hágóin, Moldvába. A történelemnek ezt a véres epizódját Madéfalvi veszedelemként vagy Siculicidiumként (székelyöldöklésként) emlegeti az utókor. A megtorlástól való félelem mintegy tízezer embert kényszerített otthona elhagyására. A bujdosók elrejtőztek a magyarok falvaiban, de új falvakat is alapítottak. Moldvában a XIII. századtól kezdve folyamatosan éltek magyarok. A román vajdák mindig szívesen fogadták az újabb és újabb magyar és székely menekülteket. Megélhetést és védelmet biztosítottak számukra, birtokaikra kellett a jó munkaerő.

A bujdosók lassan beépültek Moldva társadalmába.

1774-ben az osztrákok megszerezték a török birodalom hűbéresétől, a moldvai fejedelemtől a háborús események miatt feldúlt, szinte teljesen néptelen Bukovinát. Az új koronagyarmat benépesítésére telepeseket toboroztak. Románok, ukránok, lengyelek, zsidók, németek, csehek, szlovákok költöztek hamarosan a Szeret (Siretul), a Moldva (Moldova) és a Szucsáva (Suceava) folyó termékeny völgyeibe. A bécsi haditanács feje, Erdély helytartója, Hadik András gróf szorgalmazására papok és katonák indultak Moldvába, hogy a rejtőzködő székely bujdosókat felkutassák, és Bukovinába csalogassák. A madéfalvi menekültek zöme már megállapodott Moldvában, és nem akart Bukovinába költözni. Kisebb csoportok azonban elindultak. Teljes kegyelem biztosítván számukra, 1776/77 telén száz család költözött Moldvából Bukovinába, ahol végül öt magyar falu jött létre: Istensegítség, Fogadjisten, Andrásfalva, Hadikfalva és Józseffalva. 1776 és 1786 között összesen 2687 főt telepítettek le. A hadmérnökök tervezte, nyílegyenes utcájú településeken hamarosan megindult az élet. Új, sajátos arculatú magyar etnikai csoport született: a bukovinai székelység. A letelepülők családonként földet kaptak, s a kezdeti időkben pénzt és adókedvezményt is biztosítottak számukra, hogy gyökeret verhessenek. A tartományt benépesítő sokféle nációnál hamarosan kialakult a munkamegosztás. A németek közül kerültek ki az iparosok, a zsidók kereskedtek, a románok pásztorkodtak, a székelyek főként mezőgazdasággal foglalkoztak, s magas szintű kertészkedést folytattak. Az andrásfalviak a hadsereg számára lovakat tenyésztettek. A telepítéskor kapott földterületek azonban az öröklési rend miatt néhány évtized alatt elaprózódtak, s nem tudták eltartani a megszorított népességet. Sokan váltak földnélkülivé. Akinek otthon nem volt biztosított a megélhetése, arra kényszerült, hogy a moldvai bojárok földjein keresse meg kenyerét. Hamarosan nagy társadalmi összefogás alakult ki Magyarországon a székelyek megsegítésére, hogy az Al-Duna környékére, a Duna árterébe, korábbi lakóik által felhagyott kincstári birtokokra telepítsék őket. A tervek szerint először csak ezer férfit vittek volna az Al-Duna szabályozásának munkálataihoz, de azok nem hagyták el családjaikat. 1883 májusában végül 3520 bukovinai székely települt le Belgrád közelébe. 1888 és 1910 között a dél-erdélyi Hunyad megyébe, Dévára, Vajdahunyadra, és más településekre szintén kincstári területekre telepítettek kb. 2000 főt. Vajdahunyadon és Déván a város szélén kaptak telkeket, itt építették fel házaikat, s a közeli gyárakban találtak munkát. Szép, egységes képet mutató telepeik az 1980-as években az őrült falurombolásának estek áldozatul.

Az I. világháború kitöréséig folyamatos volt a bukovinaiak kivándorlása Észak-Amerikába, de sokan csak dolgozni mentek ki, hogy aztán otthon földet vásárolhassanak, s "nagygazdák" legyenek. A háború kitörésekor azonban az osztrák alattvalókat ellenségnek nyilvánították, s aki még nem kapta meg a kanadai állampolgárságot, azt kitoloncolták. A farmokon élők a kitoloncolás elől a városokba szöktek, vagy egyenesen Dél-Amerikában kötöttek ki.

Az I. világháború idején Bukovina hadszíntér lett. A háborút követő békekötések után osztrák fennhatóság alól román fennhatóság alá került. A bukovinai magyarok teljesen elszakadtak Magyarországtól. Mérhetetlen szegénységben, az éledő román nacionalizmus és sovinizmus fojtogató szorításában vergődött a bukovinai magyarság. Egyetlen menedéke és támasza az egyház maradt. A magyar tannyelvű oktatás megszűnt az iskolákban. A tanítók zömét elűzték. A magyar kultúra minden megnyilvánulása a templomok falai közé szorult.

A háború szele hamarosan ismét megcsapta Bukovinát. 1938-ban a környékbeli németeket hazavitték Németországba, itt zúdultak át a lengyel menekültek, amikor 1939-ben Németország lerohanta Lengyelországot. 1939-ben, áldozócsütörtökön leégett Józseffalva. A virágzó falu helyén csak füstölgő hamu maradt. Németh Kálmán ferencesrendi szerzetes drámai segítségkérésére megmozdult Erdély és a többi bukovinai falu is, sok adományt gyűjtöttek. Néhány hónap

elteltével újjáépült a falu. Az építést vezető Kós Károly építész arra kérte Németh Kálmán, hogy úgy építsék fel a házakat, hogy - ha a helyzet úgy hozná - szét lehessen azokat szedni, vonatra téve elszállítani, és valahol másutt újra felépíteni. Németh Kálmánban megszületett a hazatérés gondolata. Tevékenysége, különösen a tűzvészt követő szervező munkája felingerelte a román hatóságokat. Figyelték, zaklatták, felelősségre vonták, munkájában akadályozták. 1940 augusztusában Budapestre utazott, és megpróbálta rábírní a kormány tagjait a székelyek hazahozatalára. Csak egyetlen támogatót tudott megnyerni az ügynek, Gróf Teleki Pál miniszterelnököt, de ő is csak egy későbbi időpontban tudta elképzelni a hazatelepítés megvalósítását. Magyarország azonban nem tudott érdemben foglalkozni az áttelepülők ügyével. Hamarosan Teleki Pál is öngyilkos lett.

1941 áprilisában a magyar hadsereg bevonult Bácskába. A kormány hozzájárult, hogy telepítsék le Bácskába a bukovinai székelyeket. 1941 tavaszán a II. Bécsi döntés alapján - néhány vegyes házasságban élő személy kivételével - az öt falu valamennyi lakója hazatért Magyarországra, ahol a Szabadkától Újvidékig terjedő területre, 39 faluba, az elűzött szerbek házaiba költöztek.

- Ha jól tudom, Ön már Bácskában született. Gondolom, elsősorban a családtól, ismerősöktől hallott erről az időszakról a későbbiekben.

- Egy Bajmok nevű településen születtem, ahol anyai nagyszüleim éltek. Ennek a településnek a határában volt Rátapuszta, amit a székelyek elneveztek Hadikkisfalunak. Én 1943 márciusában születtem, így a Bácskából való menekülés idején még nagyon kicsi voltam, személyes emlékeim nincsenek. A menekülés után egészen 1956 utáig nem tudtunk hazalátogatni ottani nagyszüleimhez. Én tehát anyai ágon bácskai vagyok, apai ágon vagyok bukovinai székely.

- Hogy ismerték meg egymást a szülei?

- Amikor a bukovinai székelyeket Bácskába telepítették, egy részüket Bajmokra vitték. A helybeliek a piacon vendégelték meg őket. Ott látták meg a szülei egymást. Ez 1941 májusában volt, s még az év novemberében összeházasodtak. Először Rátapusztán laktunk a juttatott házban, majd 1944 októberében, amikor menekülni kellett a közelgő szerb csapatok elől, édesanyámmal beköltöztünk Bajmokra, a nagyszüleimhez. Édesapám elmenekült Magyarországra. 1945 januárjában egy rokonunk édesanyámat és engem is áthozott a határon, s rövid ideig Bácsalmáson húztuk meg magunkat.

- Azért maradhattak, gondolom, még egy darabig Bácskában, mert édesanyja odavalósi volt, s ezért kevésbé kellett a szerbektől tartania.

- Így van. Anyám ráadásul varrónő volt, nagyapám cipész, így a mesterségüknek a szerbek is hasznát vették. Apámnak viszont menekülni kellett, mert könnyen megölhették volna. Egyébként a bácskai rokonaim közül el is vittek és agyonverték egyet.

- Amikor a székelyek Bácskába menekültek, volt valami kapcsolatuk az 1883-ban az Al-Duna mentén, Belgrádtól keletre Székelykevéen, Hertelendyfalván, Sándoregyházán letelepedett bukovinai székelyekkel? Egyáltalán tudtak róluk?

- Tudni tudtak róluk, hiszen nagyon élők voltak még a rokoni szálak. A korábbi időszakban tartották is velük a kapcsolatot - már amennyire ez a kor viszonyai között lehetséges volt. Bár nem volt jellemző, de még arra is volt példa korábban, hogy egyes al-dunai székelyek visszatelepültek Bukovinába.

- Az al-dunai székelyeket soha nem próbálták a trianoni Magyarországra telepíteni?

- Nem. Őket azért telepítették még a magyar időkben, 1883-ban oda, a Keve vára körülöttei vidékre, hogy egyrészt lecsapolják az ottani mocsaras földeket, másrészt javítsanak a magyarok arányán ezen az elszlávosodott vidékén. Székelykeve magyarsága nagyon erős volt a legutóbbi időkig. Amikor én 1988-ban először ott jártam, még a szerb és a bunyevác gyerekek is magyar iskolába

jártak. Hertelendyfalva viszont összenőtt Pancsovával. A város nagy vegyipari központ Belgrádtól tizennégy kilométerre. Benne az egykori falu ma már csak "másfél magyar utca". A korábban német-szlovák-székely falu lakosai közül a németeknek a második világháború végén menekülnie kellett, s helyükre beköltöztek a szerbek, a székelyek kevésbé tudták megtartani magyarságukat. Sándoregyházán viszont a lakosság másik fele bolgár, de mindkét etnikumnak szerbül kell tanulnia. Onnan el is mentek a fiatalok, többnyire külföldre, s csak az öregek maradtak. Csináltunk ott egy filmet, de talán csak három gyereket találtunk, aki tudott magyarul. Legerősebb tehát a székelykevei magyar közösség; népi együttesük van, betlehemeznek, székelykaput állítottak, megtartják az ünnepeiket, szoros kapcsolatokat ápolnak a magyarországi székelységgel, gyakran részt vesznek rendezvényeinken. Viszont a múlt nyáron, amikor Véménden tartottuk a bukovinai magyarok világtalálkozóját, legnagyobb meglepetésemre a sándoregyháziak is székely együttesel képviseltették magukat.

- Honnan lehet ezekről a rendezvényekről értesülni?

- Van egy Bukovinai Székelyek Országos Szövetsége nevű civil szervezet, aminek Bonyhádon van a székhelye. Az elnöke Potápi Árpád országgyűlési képviselő. Jelenleg ő Bonyhád polgármestere. Minden nyáron rendeznek Bukovina Fesztivált, ahova nem csak a bukovinai székelyeket hívják meg, hanem mindazon népek maradékait, mint például ukránokat, lengyeleket, románokat, németeket, akik valaha Bukovinában laktak. Valamennyien rendszeresen ellátogatnak hozzánk magyarországi székelyekhez, Bonyhádra.

Évente rendeznek Bukovina Fesztivált a lengyelek is, a románok is, az ukránok is, de rendeztek már a kitelepített bukovinai németek is.

- A teljesen szétszóródott népcsoportok hogyan tudják tartani a kapcsolatot?

- Egy Kowalski nevű lengyel úr kezdte el a fesztiválok szervezését már vagy tíz éve. Az első Lengyelországban volt, de aztán egyre több helyen. Mi is voltunk a bukovinai Bukovina Fesztiválon, aminek Cimpulung Moldovesc volt a központja, de egy sor környékbeli településen is felléptünk és még Hadikfalvára is "hazaszaladtunk". Ezeken a nemzetközi találkozókön kívül vannak a Székely Találkozók, amelyeket én kezdtem szervezni. Az első 1991-ben volt Érden, amelyen Antal József is részt vett. Ezek kifejezetten a bukovinai székelyek találkozói.

- Mennyien lehettek valamikor a bukovinai székelyek a bácskai telepítésük idején és körülbelül hány ember tekinti manapság magát annak?

- Az áttelepítettek számát egész pontosan lehet tudni, 13200-an voltak. Jelenleg - az al-dunaiakkal és a dél-erdélyiekkel együtt - kb. huszonötezer bukovinai székelyről beszélhetünk.

- Miért Bonyhád lett a központjuk?

- Dr. Bodor György kormánybiztos Bonyhádon szervezte meg a völgyeségi telepítést. A Völgyeség kis falvai, ahol végül sok bukovinai székely megtelepült, Bonyhádroz tartoznak közigazgatásilag. Manapság főként ott kerültek olyan emberek, akik megfelelő szervezőkészséggel irányítják a rendezvényeket, fesztiválokat.

- Folytassuk akkor egyéni sorsát! Mi történt azután, hogy szüleivel Bácsalmásra kerültek?

- Ott csak két hónapig maradtunk egy üres házban, amit ma óvodának használnak. Azalatt a nagyszüleimnek és édesapám testvéreinek már Tolna megyében, Felsőnánán jelölték ki letelepedésre. Kóka Ferenc nagybátyám 1945 márciusában értünk jött Bácsalmásra és elvitt minket is oda. Egy német család házában helyeztek el bennünket. A családfő már Szibériában volt, csak egy idős, nagyon beteg asszony, valamint a családfő felesége és a velem egyidős kislányuk élt ott. Közösen műveltük a földjeiket és együtt éltünk vagy két-három évig. Nagyon jó volt a viszonyunk velük, s a mai napig tartjuk a kapcsolatot. Végül elköltöztünk egy olyan üres házba, ahol volt asztalosműhely, mivel édesapám asztalos volt. Elkezdte gyakorolni a mesterségét, de

hamarosan jött a téészesítés, s azt mondták, hogy nem tanulhatok tovább középiskolában, ha apám nem lép be a téeszbe. Így aztán kénytelen volt belépni, s én járhattam Szekszárdra gimnáziumba. Ott szerencsém volt, mert én már az általános iskolában is népitáncoltam, s már az első héten beiratkoztam az iskola néptánc-csoportjába, ahol a tánctanárunk Andrásfalvy Bertalan lett. Muzeológus volt akkor a szekszárdi múzeumban. Ő meghatározó szerepet játszott az életemben. Minket, székely gyerekeket akkoriban rendkívül megvetettek, a beszédünk miatt is lenéztek, a tanáraink is sokszor gonoszul bántak velünk. Ő viszont rengeteget segített nekem.

- Ott milyen táncokat adtak elő? Bukovinaiakat is?

- Nem, csak sárközieket. Jártunk Decsre, Sióagárdra, gyűjtöttük a helyi táncokat, énekeket. Nagyon szép időszak volt.

- A saját táncaikat járták-e valahol?

- A falunkban, főként a lakodalmakban. A bukovinaiak között volt sok jó hangszeres banda.

- Ez némileg meglep, mert a tánc házi zenekarok repertoárjában már régóta keresek bukovinai hangszeres népzene lemezt, de egy-két számot leszámítva, nemigen találok ilyet. Amíg - többek között - az Önök Bukovinai Székely Népdalkörének köszönhetően sok ének fennmaradt, a hangszeres zene sorsa, úgy tűnik, kevésbé szerencsésen alakult.

Az utolsó nagy népi hangszereseink sajnos már meghaltak. Archív anyagok vannak, mostanában is megjelentek újra régi gyűjtések, de a tánc házi zenészek között, valóban úgy tűnik, nem terjedt el annyira a bukovinai zene, mint több más dialektus.

- Mi jellemezte a zenéjüket és táncaikat?

- Főleg ugrós anyag maradt meg, amit silladrinak hívtak, ez a tánc tulajdonképpen a legényes és ugrós közötti átmenetet képviseli, valamint a lassú csárdás, ami leginkább a maroszléki forgatóssal rokon. A Bukovinában járt táncok zöme idegen hatásokat mutat, mivel a bukovinai székelyek nagyon sok más népcsoporttal éltek együtt. A legnépszerűbb táncrend a hétfélés volt, amiben volt németes, lengyeles, romános, bolgáros stb.

- A fellépéseiken látható viseletük, úgy tűnik nekem, polgári hatást mutat. Gondolom, mivel Bukovina az Osztrák-Magyar Monarchia része volt, még ha a legtávolibb is a fővárostól, ott is érvényesülhetett bécsi hatás.

- Ez nem egészen így van. A XVIII. században még hasonló volt a viselet az erdélyihez, de ez a fajta öltözet, amiben az előadásainkon vagyunk láthatók, akkor kezdett kialakulni, amikor a XX. század elején elkezdtek a bukovinaiak a tengeren túlra járni. Az Amerikába kivándorolt székelyek időnként hazalátogattak és bevitték ezeket a szép gyapjúszöveteket Bukovinába. A mi státusz-szimbólumunk ez a piros alapon fekete favirág-rokolya, ami teveszőrből készült. Úgy hallottam, hogy az angolok gyártatták az arab gyarmatokon szerzett teveyapjúból, és stilizált korona-minta van rajta. Érdekes, hogy az andrásfalviak koronás rokolyának nevezték. Az ing esetében a szedéses (ráncolt ujjak és nyakrész) a jellemző. Van aztán az a szép, hímzett kisbunda, amit selymes lájbinak hívunk. Bárányszőrből készítették, aminek belül gyakran lenyírták a szőrét, hogy ne legyen olyan meleg. A lányok akkor kapták, amikor mentek férjhez, s szinte az életük végéig ki kellett tartania, de sokszor még az unoka is megörökölte. Kétféle minta volt: a kégyós (kígyós) és az almás. Egy másik fajta mellény volt a rezes lájbi, vékony selyemből vagy szövetből készült, flitterekkel és fémszálakkal díszítették. Minél idősebb volt egy asszony, annál kevesebb volt rajta a dísz, az öregekére már csak fekete zsinórt és egy kicsi bársonyszegélyt varrtak. Az együttesünk - többségében már idős - tagjaihoz is tulajdonképpen kevésbé színes és díszes darabok illenének, de nincs az a hatalom, aki az asszonyaimmal le tudná tétetni a koronás rokolyát. Valaha ötvenéves korukra az asszonyok már csak feketét vagy barnát hordtak, az énekeseimmel meg jó, ha a sötétbordó vagy sötétzöld színeket el tudom fogadtatni.

- Vannak-e még viseletek olyanok birtokában, akik nem tagjai az együttesüknek?
- Senkinek nincs már teljes viselete. A bukovinai székelyek már az első világháború alatt is igen sokat szenvedtek. Bukovinában tizennyolcszor változott a hadszíntér, minden falu szinte porig égett, a falvak népe elmenekült. Ha volt idejük a tűz előtt, akkor még elásták a ruháikat, ami szintén nem tett jót nekik. Az 1941-es áttelepülésnél általában zsákokba gyömöszölve szállították a felvevőt, így nem csoda, hogy sok tönkrement.
- Hordták még a viseletüket az áttelepülés után?
- Nagyon hamar letették. Szégyellték, igyekeztek gyorsan elhagyni. Olykor még a kutya alá is került teveszőr rokolya. A gyönyörű bundákat ládába tették, egyik-másikat a moly ette meg, nem viselték. A Repülj páva versenyek alkalmából vették elő újra a megmaradt darabokat a hetvenes években.
- Kanyarodjunk vissza akkor megint egyéni életútjához! Mikor került Érdre, s miként lett egyáltalán Érd a bukovinai székelyek egyik központja?
- Mi 1961-ben kerültünk Érdre. Édesapám testvérei megint megelőztek bennünket. Ők, már 1957-ben kezdtek felköltözni. 1956-ban, a Völgységben is szétmentek a téeszek, de később megint kezdtek újjászervezni, aki pedig nem akart többé ott dolgozni, bányásznak állt vagy városra költözött. Elindultak a székelyek is a városok felé, részben munkalehetőség után, de azért is, hogy a gyerekeik tudjanak hol tanulni. Tolnában nem nagyon volt munka a városokban se, viszont Pesten se tudtak letelepedni, mert volt egy tiltás, hogy nem költözhetett be az, akinek nem volt ott többéves munkaviszonya. Ezért sokan a Budapesthez közeli Érdet választották. Itt a telkek olcsóak voltak, s könnyebb volt bejárni a fővárosi munkahelyekre.
- Hol szerezte a diplomáját?
- Tanítóképző főiskolát végeztem Kaposváron. Ott is szerencsém volt, mert már az első héten beléptem a néprajz szakkörbe. A vezetője, dr. Várkonyi Imre, nyelvész tanár volt. Az első téli szünet előtt egy magnót nyomott a kezembe, s megbízott, hogy a faluban gyűjtsék népdalokat, meséket. Én gyerekkoromtól tudtam, hogy kik a jó mesemondók és énekesek a faluban. Kilenc olyan értékes mesét gyűjtöttem Aranyosi Árpádtól, hogy egy országos pályázaton második díjat nyertem vele, s egyúttal meghívtak a Magyar Néprajzi Múzeumba jutalom-látogatásra. Az adattár vezetője, dr. Morvai Péter volt, aki a negyvenes években egyetemistákkal, cserkészekkel részt vett a bukovinai székelyek közötti adatgyűjtésben, amikor Bácskába telepítették őket. Más kiváló emberekkel is megismerkedtem a Néprajzi Múzeumban, például Diószegi Vilmoossal, Domokos Pál Péterrel. Ezután minden évben meghívtak a néprajzi találkozókra.
- 1964-ben végeztem a főiskolán. Ezután Tárnokon, Érden, majd Diósdon tanítottam általános iskolában. 1979-ben hagytam abba a tanítást. Ennek közvetlen oka egy súlyos betegség volt, ami miatt két évig táppénzen voltam. Ekkor írtam meg első könyvemet.
- Még 1971-ben történt, hogy az egész ország a televíziós Repülj páva verseny lázában égett. Engem is kezdtek biztatgatni a községemben is, meg a mentoraim is, hogy alapítsak egy pávakört. Nemsokára megalapítottam az Érdi Bukovinai Székely Népdalkört, amelynek a mai napig vezetője vagyok. Hamar sikeresek lettünk. Decemberben alakultunk, a következő márciusban megyei versenyt nyertünk, augusztusban már az Erkel Színházban szerepeltünk. Azóta számos kitüntetést, díjat elnyertünk, a legrangosabb talán az Európa Díj volt 1991-ben.
- Milyen létszámú a csoport?
- Van egy úgy nevezett téli csoport körülbelül 25 fővel, amikor az 1976 óta működő betlehemesek is velünk vannak. Az asszonykórus jelenleg 15 főből áll.
- Van még olyan tagja az együttesnek, aki kezdetektől ott énekel?
- Rajtam kívül már csak egy van.

- Hány bukovinai székely él jelenleg Érden?
- Háromszáz családot tartok nyilván. Ha ezt csak négygyel beszorzom, akkor is legalább ezerkétszázan vagyunk.
- Hol élnek még nagyobb számban?
- Bonyhádon, Szekszárdon, a tolnai falvakban. Bács-Kiskun megyében Vaskúton, Garán és Csátalján laknak bukovinai székelyek, de sehol nincsenek ezres létszámban, hiszen ezeknek a településeknek a többsége kicsi falu, ahová a németek mellé vagy helyére telepítették rajtunk kívül még a felvidéki magyarokat is.
- Hogyan alakult élete a nyolcvanas évektől, amikor már felhagyott a tanítással?
- 1976-ban hivatásos előadóművész lettem. A nyolcvanas években különböző gyermeklapoknak is munkatársa voltam, s mellette folytattam előadói tevékenységemet is. Gyűjtéseimből előadósteket, meseműsorokat szerkesztettem, hanglemezeim jelentek meg együttesemmel is, egyénileg is. Több mesekönyvet írtam. (Egy asszony két vétkesckéje; Mátyás király rózsántnyító ostornyele; Katyika meg Matyika; Aranyhajú ikergyermekek.) 1992 és 2000 között a Magyar Művelődési Intézetben népzenei főelőadóként dolgoztam.
- Mindig világosan meg tudta különböztetni az autentikus zenei anyagot az egyebektől?
- Bár tanultam zenét, nem hagytam a magam tudományára ebben a kérdésben. Mihelyt megalakítottam a népdalkört, elmentem a Magyar Tudományos Akadémiára és segítséget kértem. Martin György segített legelőször. Adott egy olyan szalagot, amelyen Kodály Zoltán 1914-es, fonográfos, bukovinai gyűjtésének legszebb dalai szerepeltek. Erre azért is nagy szükségem volt, mert a népdalköröm tagjai nem csak újstílusú népdalokat, de mindenféle hitvány műdalt is énekeltek. A régi stílusú dalokat elfelejtették, nem kedvelték. Újra kellett tanítani ősi énekeinket. Ez kezdetben némi ellenállásba is ütközött; nem értették, miért kell ilyen keserves dalokat tanulniuk.
- Amikor a műsorukat hallgattam, magam is azon gondolkodtam, hogy vajon a nehéz sorsú bukovinaiaknak egyáltalán nem voltak vidám dalaik? De aztán az előadás végére mégis előkerült néhány ilyen is.
- Igen, műsorunkban a szomorú dalok domináltak, de azért akadtak vidámak is. Kodálynak erre is van egy nagyon szép mondása: " A hegyek közt sanyargó székelynek alig van hangja a vidámságra." Valóban, még a lakodalmakban, a menyasszony-búcsúztatóink is olyanok, mint a siratók. A munkámban sokat segített a kicsit később hozzánk csatlakozó, de szintén felsőnáni Illés Imréné, Ágota, aki a Népművészet Mestere címet is elnyerte. Az ő nagyapja híres énekes volt Hadikfalván. Még Kodály is akart gyűjteni tőle, de azt mondta, hogy neki kilenc gyermeke van, nem ér rá ilyesmire. Megkérte Kodályt, hogy inkább küldjön neki egy magyar olvasókönyvet. Meg is kapta, és még Ágota is abból tanult olvasni. Ő is sok szép dalt hozott közénk. Én mindig nagyon tudatosan kerestem az olyan régi stílusú dalokat, amelyeknek a szövege is szép volt. Elmentem az al-dunai székelyekhez is gyűjteni. Közöttük mások is végeztek korábban gyűjtéseket, mint Kiss Lajos, Bodor Anikó. A magyarországiak között is megkerestem a jó nótafákat, mint Gáspár Simon Antalt, Nyisztor Bertalannét, Sebestyén Ádámot, Antal Andrásnéét.
- A Székelyföldről magukkal vitt dalkincsük mennyire maradt meg Bukovinában és további vándorlásaik során?
- Ők Bukovinában azt a kultúrát őrizték, ami a XVIII. századi kiszakadásukkor az övék volt. Ahhoz már nem került más magyar kultúra, persze idegen hatások érték őket, mint azt a táncoknál is megjegyeztük. A népdalkincs viszont csodálatosan megőrződött. Erdélyben ment az élet tovább, s az újstílusú népzene egyre jobban elterjedt. A keservesek ráadásul szubjektív dalanyagok, szinte minden egyes embernek saját repertoárja volt az élethelyzetének megfelelően. Egy árva, egy rab, vagy valaki, akinek rossz felesége vagy ura volt, helyzetének megfelelően válogatta a nagy

anyagból az ő versszakait. Bukovinában tehát sokkal archaikusabb anyag maradt meg, mint Erdélyben.

- Volt-e valamilyen kapcsolata a Magyarországon 1972-ben induló táncházmozgalommal?
- Úgy volt kapcsolatom, hogy engem hívtak a táncházakba mesélni. Eleinte sokat szerepeltem az Érden alakult Mákvirág Együttessel. Miután az együttes kettévált és megalakult a Kalamajka Együttes, velük jártam az országot. Egy ideig próbáltam táncházat is létrehozni Érden, de valahogy nem működött.

- Dalokat nem tanított táncházakban?

- Nem. Egyrészt a bukovinai dalok többnyire nem mulatós típusúak, másrészt a táncházasok részéről se tapasztaltam különösebb érdeklődést.

- Hivatásos előadóművészként tehát 1976 óta szerepel.

Igen, azóta van hivatalos papírom róla ének és mese kategóriában, sőt még konferansziéként is van működési engedélyem. Az előadásaimon többnyire csak mesélek, s esetleg viszek magammal egy-két énekest vagy zenészt. Nem csak bukovinai meséket mondok, hanem gyimesit és moldvait is. Ez utóbbiak szerepelnek az Egy asszony két vétkecskéje című könyvemben is.

- Romániába mióta jár gyűjteni?

- 1969-ben voltam először, s attól kezdve szinte folyamatosan. Ekkor volt a nagy moldvai gyűjtőutam, aminek a kalandjairól nemrég írtam a folkMAGazinban. Ezen az úton A Magyarság Néprajzi Atlasza számára gyűjtöttem adatokat, a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából. Mivel hivatalosan nem lehetett Moldvában kutatni, ezért hárman (Halász Péter, Kelemen András és én) külön-külön jártuk a vidéket. Akkor még egyébként is csak 30 napra lehetett Romániába utazni, így kétszer egy hónapot töltöttem ott. Három falu-ban gyűjtöttem. Szabófalván, Lészpeden és Gajcsánában. Sokféle szempontból kellett adatokat gyűjtenem. Volt olyan, ami kevésbé érdekelt ezek közül (pl. a gazdálkodás), de volt olyan is, ami már akkor is nagyon érdekelt. A népzene- és népmesegyűjtésen kívül nagy élmény volt halottlátó asszonnal találkozni. Sokáig kerestem élő betlehemes hagyományt is, végül Gyimesben sikerült találnom.

- Mostanában gyakran szerepel a moldvai származású Petrás Máriával.

- Vele, érdekes módon, 1990 nyarán, Brenbergbányán ismerkedtem meg. Mindketten akkor az egyszer jártunk ott életünkben. Ő a gyermekeit kísérte el a táborozásra, én meséltem a csángó kisdíjakoknak. Az első pillanatban megfogott lényének tisztasága, egyszerűsége. Még akkor ősszel átjött Magyarországra tanulni. Azóta dolgozunk együtt. Közben elvégezte az Iparművészeti Egyetemet, s neves népdalénekesné is vált. Valóban gyakran lépünk fel együtt. Eleinte különösen, sűrűn nyitottam meg a különböző kerámia-kiállításait. Ma már jeles személyiségek, kiváló szaktekintélyek teszik ezt helyettem. Őszinte szeretettel figyelem kibontakozó képzőművészi tehetségét, nemzetközi sikereit. Közös előadóestjeink mindig nagy örömet szereznek a közönségnek is, s nekünk is.

- Milyen átfogó műből ismerhetik meg az olvasók részletesebben a bukovinai magyarok történetét?

- Sebestyén Ádám, aki andrásfalvi kántor volt és Magyarországon Kakasdon élt, írta meg A bukovinai székelyek története Madéfalvától napjainkig című művet. (Kakasd egyébként híres művelődési házáról, amit Makovecz Imre tervezett és két végén a németeket és a székelyeket szimbolizáló rész van. A székely rész öt kapuja a bukovinai öt falut jelképezi.) Sebestyén Ádám, bár csak hét elemet járt, összesen tíz vaskos könyvet írt. Négy kötet mesegyűjtése van, egy kötet népdalokból, egy kötet a gazdálkodásról, egy pedig a német-magyar együttélésről szól. Ő egy generációval előttem élt, amikor még sok jó mesemondó, énekes volt a környéken. Csupor Tibor Mikor Csíkból elindultam vagy Albert Gábor Emelt fővel művei szintén nagyon szép és hasznos

könyvek. Albert Gábor író volt, Csupor Tibor pedig szociológus. Ez utóbbi szerző könyvéből kaphatunk leginkább keresztmetszetet a nagyvilágban szétszóródott bukovinai székelyek településeiről Magyarországtól Kanadáig vagy Dél-Amerikáig. Az al-dunai székelyekről is van már könyv: Bukovina, mit vétettem? Számos más könyv is létezik a témával kapcsolatban. Számomra a legkedvesebb Lőrincz Imre könyve: A bukovinai Istensegítstől a völgyeségi Majosig címmel, 1986-ban, a Magvető Kiadónál megjelent családi krónika. Nem csak azért, mert ez volt az a könyv, amit nagy betegségemben több évi munkával formába öntöttem, sajtó alá rendeztem. Azért is kedves, mert minden sora hiteles, személyes, igaz.

- Elektronikus formában viszont nem könnyű információt találni a bukovinai székelyekről, mert az internetes keresőszolgálatba a Bukovina nevet beütve, összesen egy találatot mutatott; a Néprajzi Múzeumot. Végezetül még azt kérdezném, hogyan alakult személyes életútja az utóbbi időben? És hogyan látja a bukovinai székelyek által megőrzött kultúrának a fennmaradási esélyeit?

- A Magyar Művelődési Intézetben 1992 és 2000 között a kárpát-medencei népdalkörök és népzenei együttesek vezetőinek továbbképzéseit szerveztem. Táborokat vezettem, negyvenkét hangversenyt rendeztem. 1995-ben létrehoztam a Vass Lajos Népzenei Szövetséget, aminek hatezer tagja volt, amikor végleg eljöttem nyugdíjba. Közeli láttam a hagyományörzés nehézségeit.

Sajnos a népi kultúra fennmaradását illetően nem megnyugtató a helyzet. Nagyon sok együttesben főleg csak idősek vannak. A székely együttesekben is hasonló a helyzet, bár akad egy-két fiatal, de ők se érnek rá rendszeresen próbára járni, fellépni. Nálunk sincsenek fiatalok. Félő, ha egyszer kidőlök a sorból, nem lesz, aki folytassa a munkámat. A hagyományok átadása különösen nagy gond. Az együttes idősebb tagjai mind megélték valamilyen formában a bácskai menekülést, nekik a keservesek még egészen mást jelentenek. A mostani fiatalok már egészen más körülmények közé születtek. Hála a Jóistennek! Azért néha nagyon fáj, hogy az ajkukról üresen, hiteltelenül szól az ének. Amíg egyrészt szomorú egy kisebbségi kultúra megszűnése, másrésztől jó, hogy ezek a fiatalok már nem ismerik őseik keserves világát. Amit a kultúránkból lehet, őrzik a múzeumok, megmentették a tudósok, mi is, ahogy tudjuk, mentjük könyvekben, lemezeken, filmekben. Így talán mégse tűnik el nyomtalanul a bukovinai székelyek emléke. S azért mégis csak egy csoda, ami velünk történt! Két évszázadig tartó idegenben való bujdosás, számkivetettség után, magyarként haza térhettünk a hazánkba.